

1 *Data about local history and Law of Roankrans (Bachem) and*
Maina a dithaba šia tse di bexo kxaufsi: Ke kobuši, *environs.*

thaba ya Mathekxa, thaba ya Makxabeng, Thaba va Amakala, Thaba ya Kxotsoro, Thaba ya Moxoši, Thaba ya Serale, Thaba ya Rita, Thaba ya Tswaing, Thaba ya Phehle, le Thaba tša Maxaxa Matala. Maina a meboto šia: mmoto wa Perekisi, mmoto wa Sepana Pudi, le mmoto wa Mohlotlo. Maina a dinoka šia ke Matlalane, Moxalakwena, Noka e nthso, noka ya Matlala, Sefahlane, Noka e nthso, Noka nanyane, Ngwaditse, Molautse, Mohwadi, Mohlakaneng, Noka ya xa Masebe, Seepa Bana, le Napo. Maina a mexobe ke: mexobe wa Phofu, Moxobe wa Taletale, Moxobe wa Basadi, Moxobe wa Ditatšwe, Moxobe wa Shashe le Moxobe wa xa Mašoxo. Maina a didiba šia: ke kxopa kampa, Diba sa Phehle, Petse tša xa Phihlela, Diba sa Thšebeng le kolopong. Dinaxana maina atšona šia: ke Bojelahloxa, Haramokadikadi, Ntlolane, Shoduopong, xa Matlou, Xa Masepetekula, lexothlong, Ha Ramela, Ha Mathapo, Ha Seanexo, Ha Sekono xareke, Halaka, Ha Moloto, Ha Mmanthata, Halamola, le Ha Makxato.

2 Dinaxana tša xo bušwa ke Dikxoši: Halaka, Ha Matlala, le Ha Moloto. Ha Moloto ba rile ba thunthšwa ba re re fetšwa ke Lepalakata. Kxoši tša Xalaka xo atile tša xo ipolaea ke Hans Bakeberg. Kxoši ya xa Matlala ya bola ea motho ka moxoma. Xa Matlala xo phetše Marakeng, o be a šiya dipêrê ka lebelô. Ha laka xo phetše Jacob Mothšaki, a re xo bolaya motho, a nwe madi a xaxwe kwa ntweng. Letšema le nthšwa ke kxoši. Ka moraxo a xe xo šetše xo binne kitinki. Kitinki e binwa Mošatê, batho ka moka ba ya kitinking ba apere bothakxa ruri; katšatši leuwe xo bônala baxale ba apere methšumô, ba feleletše xo tša ntwā, lepatata le lla, ba apere setala sa sesotho, batho ba ba thšelang Moropa wa kitinki ba na le dithšweni ntweng, ba apere mefiri ya ponthšoya polaô. He ba le bararo ba a ba bolaileng mefiri e meraro. Ka moraxo xa kitinki ke xôna ba yang xo yo lema. Ba thôma ka thšemo ya Mošatê. Yo a sa yeng thšemong o a lefišwa. Serêtô sa naxa e nngwê ba re Shoduopong a bo lokoka. Mo dithabeng tša xa Mathekxa le Amakala

xo na le diswanthšô mo mafsikeng tša Masarwa. Diswanthšô tšeo di bonthša batho le diphôôfôlô.

Felô xa maina a mantši ke Mokerong, Ha Lokopane, le Mahopane, Noka e ntsho, Sefahlane, Nokana nyane, Mosehleng, di êlêla Nokeng ya Matlala. Noka ye Thšweu, Molautso, Mohwadi o hlakana le Mocketse Phareng ya Mocketse, Mohlakaneng di êlêla Mocketse. Mocketse o êlêla o di.

Dinaxana tše ke di tsebang ke Ha-Seopa, ntona ke seopa, ~~ntona ke seopa~~ Ha-Moabelo, Ntona ke Moabelo, Ha Selolo, Ntona ke selolo Ha-kxomo, Ntona ke kxomo, Ha-Mashala, Ntona ke Mashala. Ntona ya Shoduopong ke Matome Darius Mmanthata, kxoši seja ka lelepola dingwê di e ja ka diatla Induna e nngwê ke Davison Mosima Mmathšaka, ke wa Mmakala (Khala), Marakalala ke Induna ya MaHanav, Masebe ke induna ya Ha Raweši le Korokoro, keetse Simon ke Induna ya Thalabodiba (Terbrugge) Kibi mmamotlwane, šola xo šola la kxomo, motho le ya ithšolela ke induna ya Hananwa. Seanexo Amos ke Induna ya xa Mojela (Driekoppies); Robert Masebe Langa ke Induna ya kxotsoro. (S^c irappes): Molokomme moloko a dikxoši ke induna ya xalaka. Komape ke Induna ya Moletši; Mapankula ke Induna ya xa Mapankula (Doornspruit) Ntona Muši ke induna ya xa Phooko (Mulheim). Induna Mmanthata o phela shoduopong (Bowlust) Seopa o phela kxaufsi le Thaba ya Phetole. Moabelo ophela Mmadietane. Selolo o phela Ha-Kala. Kxomo o phela Phateng ya Šixa. Induna Manamela o phela lehononong. Induna Nkxweng o phela Ha Nkxweng. Induna Motlakxomo Matlala o phela (Burgwal). Induna Lamola o phela Ha Lamola (Rozenkrans). Induna kxobe o phela Lekhureng (Lapucella). Induna Mabitsele o phela Napo. Induna Hlaku o phela Matsitšileng (Wisconsin)

4 Bolwetši bya xo tloša motho ouwe xore ke boloi. Ba dumetše xore ke boloi kaxore xo tla selô maleng a motho. Basotho ba kxôna xo dira mohlôlô wa xo bolaya, ba ka dira kwena, Noxa, leobu, le ka mekxaditswane ya sepela ka xare xamotho a hwa.

ser. 173

Fêla taba e xe e botšwa batho ba bašweu, ba a sexa ba re ke mokxwa wa Basotho, ba no re re loilwe. Baloi bo xôna. Ba bolaya batho ka madi a basadi (monthly discharges) metse a ka teng a phedišang ngwana, mehlana ya batho, ba hlakanthšale dihlare tša boloi, ba bolaye batho. Boloi bo ešêlwa fase, ba khurumêlwa ka pitša, xe ba yo lôyana ba tšea ôna madi a basadi a dikxwedi ba hlakanthšale hlare sa boloi, ba tlotšadiatla, xa a xo swere lexetleng bohloko bo tsêna mmeleng, ke mphêla ke bolwetšisi. Mogongwê ba xoješa mohlana wa motho (ba o bitša kobo) x ke mphêla ke lehu. Motho yo ke mmonexo a loilwe o rile xo hwa, selô se sebexo se le kateng sa thôma xo sepela le xo bopa, sa kokomoša mpa ya šala e le e kxolo. Fa xongwê xe a se a thšwe a hwe o re ke sepela ke selô, ke longwa ke selô. Batho ba no mo lesa ka xore bolwetšisi ba boloi xa bo fetêle, o dula le batho, a hwêla ka ntlong, e se bang kantlê. Batho ba be ba le xôna, ba se ke ba tloxa. Batho ba bitšwa xe motho a šetše a hwile, xe a sa lwala o okwa ke babô. Xe motho yo alwala kudu ba ile ba xanetša batho xo mmôna.

5 Xe a fêlêla ba thôma xo mo kotamiša, o kotamišwa a sale bothithô, xe a hwile moxongwê ba ile byalweng, ba humana a hwaletše a omile, o kaiwa mešifa ka selêpô, a kutamišwa. Mmele wa khupetšwa ka mokxopha. Wa tlošêlwa xôna mouwe, xwa êpya molete kapela a sa le bothithô, a se a thšwe a hwele ruri; xwa bolawa kxomo, a kotamišwa ka fa mokxopheng o sa na le madi. Mmele wa se hlahlobiwe, wa se apešwe, wa se hlatswiwe. Ba se ke ba mo sexa mosoba. Batho ba kxobokana xôna ka fa lapeng labo mohu. Ba letile batho ba xo hwelwa ke motho. Xa ba lete setopo; fêla ba no rôbala ka ntlê xa ntlo setopo se le ka ntlong. Xo thubya dipitša xe xo hwile mosadi. Ba thôma sellô se tee fêla ba re jo-ngwana-a-nkêtê-kêtê ešo-joo, tloxêla monna ke a hlaka etc. Mongwê le yêna

ser. 173

a tsoxa kafale le yêna a re Joo! joo! joo! Ke sellô sa mahlômola. Se a boifiša. Nmele o a kutamišwa. Wa apešwa ka mokxopha, xwa bôfya mokxopha ka lebyana. O bolokwa kapela-pela. A bolokwa pele, xwa kxôna xo tsebišwa ba mošatê, xe ele monna, xe ele mosadi xa a bexiwe. Xo tsebišwa metswalô pele, xwa kxôna xo tsebišwa batho fêla. Kxomo e ba e bola yaxo ke ya xo hlôbôša mohu xore a se ke a belaêla xe a hwile. Dinama tša yôna xa di thšelwe letswai di jewa di le bošua. Tša jêlwa kxorong ke baemedi le bahomotši.

6 Nama tšeuwe badi bitša xore ke thšima. Ba mo êpêla ka seboêng xe e le mosadi, monna o êpêlwa ka sakeng la dikxomo. Ba re xo mo êpêla ba bea mašaša a mahlaku xodimo. Mašaša a bewa ke banna lebitleng, ba šuhla ka mafuri xe e le monna. Ba mo epetše ka bošexo. (xosasa). Batho ba motse ba tla. Ngaka ke yôna e diraxo tirêlô. Batho ba lebeletše. Banna ba be ba rwele setoto ba bitšwa xore ke diphiri. Xe e le monna ba mo iša le lerumô, ba le xoxa pele diatleng tša xaxe, ba re o se re tloxele le boxale. Mosadi ba thšêla mabêlê ka le bitleng ba re o se re tloxele le letšididi. Ba repêla ba re: o re ~~h~~ rôbalêlê borôkô. Ho bolêla babo mohuleba xabo. Ba beola dihlôxô ka lexare tša šala di phadima, ke ponthšo ya lehu. Setopo se a kotamišwa. Xe motho yo ahwileng a hlôlexile bosobêla, o lebeletšwa bosobêla kwa xo leng baxabo. O lebelts^wša kwa a hlôlexileng xôna. Marumô ba a a abêlane, dijô ke tša beng ba lapa, dikxomo ke tša monna yo moxolo. Ba dira byalo ka xo bahlôbôša motho yo ahwileng. Xa ba epele se sengwê ~~ka~~ kxaufsi le yêna xa e se yêna fêla. Ba thšeletša lebitla ka mabu. Xa ba bee mafsika. Xo bonthša xore lebitla lefa, ba bea mahlaku a mašaša. Le xe ba rutla lešaka mahlaku a sefifi (lebitla) a a tloxêlwa. Lebitla la kxoši ba byala lehwama xo lôna. Ba ja sehlare se ba rexo ke malebatša, xe motho e le mphukudi (ghost), ba a mo rêra, a epolwa, a rathathêlwa ka selêpê, a fišeletšwa.

7 Lebitla xale dišwe, xa le etelwe, xe e sela kxoš^í fêla ke lôna le le dišwang, le etelwang, mabakeng a kômêlêlô. Le ~~xi~~ tloxêlwa fêla. Ba rôbatš^a medimo xe ele la motswadi, batswadi ka xo latêlêlana xabôna, ke medimo yešo, xoba yabô. Xa ba epolle motho xore xo êpêlwê ~~mm~~ e mongwê, xa ba epolle marapô. Yo mongwê leyo mongwê o na le lebitla la xaxe. Xa ba boloke selô se sengwê sa mohu, le xe e le pelo xoba sethô se sengwê. Basotho ba êpêla fa xongwê le fa xongwê fa ba xo bônang, naxeng ba iša batho ba ba hwileng ba se na malapa. Lešaka xo êpêlwa banna bohle ba motse, ke sôna serapa sa bôna. Mafur^se ke fa xo êpêlwang basadi. Eng, xo boifiwa xo ya kxaufsi le dififi; xaxolo bošexo. Kxoš^í bolokwa ka xo šele le mošiwana le yêna o bolokwa ka xo šele. Mafahla a bolawa ka ntlong, ba ba nweša makhura a xo fiša. Mosadi wa xo bolawa ke ntlo o bolokwa ka mafuring a xaxe. Babolai le ba xo iphêxa ba êpêlwa naxeng; le dixafi. Ba xo bolawa ntweng xa ba epelweba jewa ke manong, fa xongwê o re o ntš^e o rekea sepela sekxweng o hlakane ka bohata. O boye o thšaba. Ba êpêlwa naxeng. Ba re: Moipolai xa a lelêlwe. Ba mo iša lebitleng ka sekomana-komana. Ba xo longwa ke ditau, dikwena le dinox^a ba êpêlwa naxeng, xoba ka xaê xe ba na le malapa. Xa ba thšabe motse xe e se mohuta wa Mashangane. Bôna ba tloxêla motse o eme. Ba thšabe. Ba fiwa malebatš^a xore ba le bale mohu.

8 Ba fiwa malebatš^a ke ngaka. Bohle ba ba bexo ba rwele mohu le ba/ ba mo feleseditšexo, ba re xo mo êpêla, ba hlape diatla ka mo pitseng ka moka, ba ethubêla mo lebitleng, ba hlapa lehu. Xo lla basadi fêla, banna xa ba lle. Xo lla ba meloko kudu, ba bangwê ba lla schlodimane. Ke xore ba re jo fêla, dikeledi di sa tswe le xôna dipelo tš^a bôna di se bohloko. Ba motse wa xeno ke bôna ba ba llaxo, ba meloko, ba ba sa xo tsebexo xa ba tle kera ba metse e kwa kxolê. Xe mosadi a hwetšwe ke monna o tlôla mešidi, ke ponthšo ya xore monna o hwile; meriri ba a kuta, dijô ba ja dinam^a tš^a xo hlêbôš^a mohu. Byalwa ba dira ba meriri, xo e beola, lexo e beola xapê la bobedi. Ba bolêla fêla, xaba

ser. 173

bine, xaba etele, xa ba na mošomo, xaba tsome, xa ba šome. Ke seilla sa lehu. Ba ilêla lehu letsatsi le fêla, meloko yôna e dula leba ba lelang ba ba ba fetša beke, ba rôbala xabo mohu. Mohla ba phatlalala ba kuta meriri xapê; le boxôbê bo ba bo jang ba šeba ka mošidi, xe xo hwile monna xoba mosadi. Leina la motho yo ke Nkenu Mahlwana (ne Matlala) Pele e be e le ngwan matlala. E be e le Mmamoxolo yo a bexo a tšerwe ke Rramoxolo Mokxobu.

- 9 Bana ba motho ba na lesefane setee fêla ba bina diphôôfôlô tše ntši. Yo mongwê le yo mongwê o na le scrêtô sa xaxe. Xo sa tsebêxa xore ba tswalane byang. Ba na le mathswate thswate a meloko ka thokong ya basadi, fêla banna bôna bana le sefane setee fêla. Ba bofanthšitšwe ke tswala. Bana ba motho o tee ba phola xo tee, ba axile motse wa xa mokêtê. Dikxaitšedi tšôna di phela kxolê le bôna. Ilôxô ya bôna ke ngwana wa mošimane wa xo tswalwa, le xe a tswetšwe xareng xa banenyana, ke kxoši ya bôna. O na le matla mererong ya lapa labô. Xo kxobokana dikxadi, le dikxaitšedi xo rêra merêrô ya lapa. Ba kôpanana mahung le mathabong. Ba rôbatša medimo xe e eme ka dinaô. Ba rêra melato ya xo tšeana, le ya xo hlalana, ba kxôna ba di iša pele, xe di ba paletše. Ke monna a na le basadi ba bantši, bana ba mosadi wa pele, ke dikxoši, ba wa bobedi xase dikxoši le wa boraro. Bôna ba buša fêla ka lapeng la bo bôna, fêla monye motse ke wa mosadi o moxolo. Ke dihopha tše dintši. Ke ba kxôrô ya Matlala, a latêlwa ke Seopa sa bopeu; a latêlwa ke Moabelo, Selolo, kxomo le Mashale. Ba mošatê ke bôna ba baxolo, ba latêlwa ke mahotwana (indunas) ka moraxo maphatle. (batho fêla).
- 10 ~~Baxi~~ Baxoši bo a tswalêlwa. Ke xore ke lelokola mošatê. Ba tšeana le mahotwana, ke ra ba mošatê. Ba mošatê le bôna ba tšea bana ba indunas. Morwedi wa kxoši a ka se tšewe ke modidi, xe e se xe a humile, le xôna e le morwedi wa mosadi wa bone wa kxoši. Ka xore morwedi wa kxoši o tlwaetše dijô tše di bose, ke thswanêlô xore a no di ja le xe a tšerwe, a se ke a ja thšidikwane.

ser. 173

Behaviour. Batho ba baxolo ka moka xe o fihla xo bôna o re: Re a lothšá. Wa pyia-pyia maxofsi. Ba re axe Mokone, xoba kwena, xoba phuti. Yo moxolo xa a lothšé yo monyane, yo monyane o lothšá yo moxolo ke thšupô ya boikokobetšo. ~~Kxosi~~ Kxodišô tša bôna di a swana xe e seya mokxônyana wa tšéaxo e xošele. Xo o bitšwa ke mokxalabyê o re "iše" xe e le mosadi ba re "êê" xoba "ii." Selêpê sa monna xa se swarwe, a katla a ba ~~matla~~ matla. Basitsana ba swara tša mmabôna, diroto, dithêbê le masêlô. Morwa o thuša papaxe, morwedí o thuša mmaxe. Xe ba lena xo lena morwa le papaxe, xo šila morwedí le mmaxe. Ba fana dimphô, papaxe o thswaêla morwa dikxomo tšé dingwê, le mmaxe o fa morwedí mabêlê xe a tšerwe.

Etiquette. Ba no re re a lothšá, mosexare, ka xosa sa le mathapama.

- 11 Ba baxolo ba a lothšwa; yo o mo fetaxo ka botala o re dumêla le wêna wa re dumêla. Xe e se monna e le mosadi o re re a lothšá le xe o le yo monyane. Xo yêna. Xe e le banna bohle yo monyane matswalong o lothšá yo moxolo. Xe e le kxoši o nna fase wa re ba Mošatê; ba re axe. Xe e le mmotlana o re "iše" Morêna a re dumêla mokêtê xe e le yo monyane. Xe o etetšé motho o re re a lothšá wa re axe. Xe motho a tla fa ke dutšeng, xo lothšá yêna pele. Wa a dutšeng ke monye moriti. Xe e le mosepedi re re re a lothšá, xe a šoma, re re bašumi, a re ke bôna, xe a hlaxola re re robeleng, a re ke yôna ye. Xe a bapatšá re re re a lothšá. Xo lothšá yo monnyane pele; yo moxolo a dumêla. He o bolêla le motswala xo o re eng motswala, xe e le monkane a xako, xothwe eng mokxotse, xe e le basitsana xo thwe moxatšaka, xoba dumêla moxatšaka; dikxoši le batsebalexi ba bitšwa ka difane xoba ka leina la hlomphe "Morêna" xoba kxoši. Xe kxoši e bitšá xo thwe "Morêna". Mekkwa e mebe ke xo êmêla batho ba baxolo ka dina ô wa se ba lothšé; xo rata xo theeletšá ditaba tša ba baxolo, xo šupa motho ke xe a nyatšexa, xo bônala xore le xe a ka re ke a lwa
- 12 o tla inama. Xo ja ka xo phaka xo a ratêxa, xe motho e le modišá. Xa a dika a eja o a roxiwa, ba re bulêla dikxomo, o se ke wa lôka ka nkô. Xo êmêla batho ka dinaô ke phôšô; xa xolo ba baxolo. Xo thšêxa batho kephôšô. Xo utswa ke phôšô. Xe motho a

xodisa yo moxolo, o a kwatama a lothša. Xo kwatamêlwa kxoši; le banna; basadi ba xo ikokobetša ba a kwatama. He e le ngwana o rutwa tša xo xo diša ba baxolo ka seroba; O ya botšwa xore o lothše batho ba baxolo, ka thswanêlô motho yo moxolo xa a sa lothšwe ke ngwana, o ya mo shapa, le kwa xaê ba ya ba mo shapa. Ngwana o rutwa mekxwa kwa xo rupêng. Motho xe e le sefohle a hlwa a lwa le batho, le xôna o hlwa dikhurung tša banna. Xe motho a lwele le batho xoba a fotletše batho; o a lefišwa ka pudi xoba nku.

- 13 Motho yo o sa tsebexo xa a na thswanêlô ya xo tšea. Mositsana a ka tšewa ke ngwana wa malome axe xoba wa Rangwaneaxe. Xe Mokxalabyê a hwile morwaxe yo moxolo o tšea namaneaxe. Xo tseana le batho ba ba sa tšebyexo mo ba hlôlexilexo xo ya xanexa. Mokxala byê xe a tsebêxa o tšea monnyana. Batho ba mehuta e šele xa ba na tokêlô ya xotšea ba mohuta o mongwê, xe e se mehlang yeno. Bahlakudi le batho ba mekxwa e mebe ba kwele melelwa ke mešomo ya bôna xo tšea. Bana ba batsebalexi ba a dungwa xore ba ka tšea bana ba batho. Bangwê ba tšea bana babo mmane a bôna, fêla a se molaô. Ka a xapeletšwe xo tšea. Mosadi o tšea yo mongwê, ba re o tšewa x ke lapa, o kxêthêlwa monna xoba a mo kaola, xa a sahlwe a mo rata a mo hlala. O no tšea motho fêla e se bang wabô. Mosadi o tšewa ke lapa. Xe xo se na lesoxana ka lapeng leuwe e le bannya na fêla, o nyalwa ka dikxomo tša bannyana bauwe tše di ba nywetšexo. Xo rêra ba lapa xo nyaka mosadi wa lapa le xo se nang ~~xxx~~ mošimane le ba meloko ba a bitšwa.

Betrothal. Bana ba basitsana ba a beelêšwa e sa le ba bannyenyane xoba ba se ba tswalwe. Bananyana ba a beelêšwa ba sa botšwe selô. Mositsana o kxêthêlwa ke babo monna yo ba mo rataxo. Xe ba jele dikxomo, byale xwa hlôkêxa ngwana, ke molato, ba swanetše xo nthša yo mongwê mosadi xo lefa dikxomo tšeuwe. Le xe e se batho batee ba a tšeana. Xe monna a tseba batswadi xo lokile xa a na hz taba le ngwanenyana. Peelêšo e thôma ke babo monna. Za roma mmaditsela xo bolêla le babo monnyana. Babo monnyana le bôna ba na le mmaditsela wa bôna . Bo mmaditsela ba a bolêla ba kxôna ba botšwa ba bo monnyana.

14 Ba bo lesoxana ba roma mmaditsela xore re ele kwa xa Mokê^ŧtê xo re kxopê^ŧlêla mpyanyana. Ba bo monnyana ba re re a xo tlwa fêla a ba tie hlôxô etšwe madi. O iša kxomo ya xo xo beelê^ŧtša. Xe xo beeleditšwe ka kxomo xôna xo a tsebexa xore ke mosadi waxa mokê^ŧtê. Xo feta lebaka le letelele xe xo letê^ŧ'wa mositsana a xola. Xa a xodile o ya nyalwa ka dikxomo tša rêrwa ke metswalô. Monna o ya botšwa fêla mositsana xa a botšwe. Eng, a ka no beelê^ŧtša ngwana a ngwanabo fêla xa xo na tokê^ŧlô. Monna xa a xapeletšwe, xo xapeletšwa monnyana, xa a xana monna o ya sobiwa ka dikinipitang; a ba a mo dumêla, koba mo gongwê ba tswalêla lebati a mo tsea ka kxang. Ba re o mo tšere na? A re eng. Ba re o mo lekišitše sekê^ŧtê kêtê sa xaxe. Mosadi wa pele wa kxoši ke yêna mohumaxadi, le xe kxoši e tšere, mohumaxadi a tšewa moraxo, o tla ba buša. Mosadi wa boraro wa monna wa basadi ba bantši ke mmamoratwe, fêla xa se moji a bohwa. Mosadi yo a tšerweng xo hlatswa dirope tša yo moxolo o bitšwa mma molatêla, bana ba xaxe ke baji ba bohwa. Mosadi wa xo tšewa ke lapa ke xore wa tšewa ke mosadi yo mongwê, le yêna o beelê^ŧtšwa ka dikxomo tša bannyana bauwe xe ba tšerwe.

Status Bohomaxadi bo ya tswalêlwa xaxolo ke bana ba bo malome a motho. Mosadi a ka notšewa pele, fêla motswala a monna o tllilo mmuša. Peelê^ŧtšo xa e senyexe le xe mosadi e le yo monyane, xo buša dikxomo.

15 Monna a ka no beelê^ŧtša basadi ba bantši xe a humile, a na le dikxomo. Dikê^ŧnô tša bôna di tlišwa ke dikxomo. Motswala a motho ke yêna mosadi yo moxolo, ke yêna moji a bohwa. le xe a tšerwe moraxo xa basadi ba bangwê. Motswala a motho o nna a beeleditšwe, xo tseba mang le mang xore ke yêna yo moxolo. Basadi ba bangwê xa ba tsebišwe, fêla ba tseba xore bôna ba tšerwe fêla ka thato ya monna wa bôna, eupya mohumaxadi o rêrwa ke ba lapa. Ba dumêlêlwa xo êtêlana pele ba sešo ba xorošana, monna o ya bohwe. Ba dumêlêlwa xo lala bohle pele ba sešo ba tšeana. Ba tlwaêlana, ba a tsebana. Motšeiwa o bolêla ka thšiwu xo motšei, xantši xa a na xo iphetolêla. Ba fana dimphô, tše dingwê ba fana sephiring,

ser. 173

tše dingwê pepeneneng. Ponthšo ya monnyana xore o rata lesoxana o mofa pheta, lesoxana la apara. Ba ya dinakeng bohle, le basitsana ba bangwê. Ba bannyenyane xo bôna ba tseba ka pheta xore mokêtê o rata mokêtê; fêla ba a ba xodiša. Peelêtšo e ka se foko dišwe ke selô xe e se lehu fêla le boloi. Xe a belaêlwa ka tša boloi o a mo hlala. Mosadi yo a beelêditšweng ke babo lesoxana ke yêna mosadi, yo a motsereng ka thatô ya xaxwe ke mokaolwa (nyatsi). Xe mositsana a rata monnayo mongwê, o ithšabišetša xo yêna xore a mo tšee, xe babo monnyana ba sa mo rate, ngwanenyana o ya matlwa a bušetšwa xaê. A tšewa ke yo ba mo ratang. Xe monna yo a xana naê le yêna a ka no matlwa, ka xore xa a mo nyala. Mosadi o ana dikxomo. Xe mositsana a sentšwe ke yo a mmeelêditšexo, o a mo lefa ka kxomo.

16 Ba bo monnyana ba ya xo ba bo lesoxana ba re xo mmaditsela yo botša, ba xa mokêtê ba re kxeiletše kobô, bale ba nthša ba efa babo mositsana.

Wedding. Babo lesoxana ke bôna ba setlasetlang babo monnyana, ba re re kxopêla sexô sa meetse. Xe ba xorošane ba phela bohle. Ba phela ka ntlong tša papa bôna xo fihlêla banthšwa ke yo a ba latêlang. Monna xa a phele xa Ratswalaxe; ba ka mmolaya tšatši le a fapanang le ngwana a bôna. Tšeanô e rêrwa ke ba meloko. Dibyana ba šomiša tša bo lesoxana; dikobô ba ithêkêla, dijô ba ja tša bo lesoxana, ntlo ba phela ka mo xo ya bo lesoxana, ba rêka dikxomo tša bôna, Ngaka ke yôna e sexofatsang batšeani; o ba fa serwalô. Babo lesoxana ba roma mmaditsela ba re re ele kwa xa Mokêtê o re re kxopêla sexô sa metse; xe ba dumetšeba nthša kxomo ya xo leboxa. Dikxomo tša xo nyala di tlebe di setše di tšwile. Xa xo ye motšei xo ya mmaditsela. Monyanya ba dira byalwa ka saka ba e medišitše. Ngwetši ya mosadi le monna ba a laiwa, ba fiwa dimphô, tša xo swana le dipudi. Ba a ba botša xore ba swarane, ba se lahlane, mosadi a hlôkômêlê babo lesoxana, lesoxana le hlôkômêlê mosadi wa xaxe. Xe dikxomo di sa ba kxodiše ba koba bakxônyana ba ba tlilexo xo nywala. Monyanya wa ngwetši o tšea tšatši le tee fêla.

ser. 173

Babitša babini ba Sepae ba bina, ba enwa jwalwa. Ngwetši ya mosadi xe e ya boxadi, ba eta ba dia mmase eme fa meeding le dinokeng.

17 xe ba di ite mmaseeme monna o swanetše xonthša thšêlêtê kore a ba nyos^e moedi o ka yôna; sicpence xoba shilla, o tla eta a ntše a nthša, xo fihla ba tsêna ka sefekô sa bo lesoxana. Xe ba fihla kšorwaneng, xa basa nyaka (6d- xoba (1/-) ba nyaka lesome xoba pudi, a kxônê a tsêna ka mo xabo lesoxana. O swanetše xo ~~xxx~~ tsoxa e sa le xosasa, yôna ngwetši ya mosadi, a ye nokeng, a a pee metse, a hlapiše ba motše kamoka ka metse a bothithô, a na le diphelesi tša xaxe. A ka no sepela le motse fêla xa a beêlwa mellwane. Mafsi o a nwa, o ya khuta xe e sa lengwetši. Dikxomo di tšwa pele di išwa ke bakxônyana. Xa a se a fetše mosadi o ya mo adima, fêla a mo fa bana, byale ngwana yo mongwê le yo mongwê o tla tla a tšwela ke kxomo. Xe a adimilwe x a a dirêlwe monyanya. Xa a dule le batswadi ba xaxe. Bana o bêlêxêla bôna bale babo lesoxana. Morwedi wa xaxwe o swanetše xo nyalwa wa pele, fêla dikxomo ke tša bo lesoxana. Meloko xa e thuše lesoxana xe le nywala mosadi, xe e se papaxe lesoxana, ke lôna le le nthšang dikxomo la nyalêla morwa wa xaxe mosadi. Dikxomo ke tšônatsê di nywalang (lobolang) dipudi, dinku, le thšêlêtê e a nyala mo majekaneng (badumeding). Dikxomo tša xo lobola (nyala) xa di abêlanwe, di tšea mosadi yo mongwê, ke kxaitšedi ya monnyana, ye e lexo tebanyi ya xaxwe.

18 Tebanyi ke kxaitšedi ya monnyana yo a naxo le tokêlô ya xo ja dwanetše xo nyalêla kxaitšedi ya monnyana mosadi. Papaxe mositsana xa a nataolô ya xo di šomiša xa e se xo tšeiša morwa xaxwe mosadi ka tšôna. Ba laya ngwetši ka dinku le dipudi, le ka dikxomo, dikxoxo, disaka tša mabêlê le mexopo ya dithata ya xo thsolêla. Ngwetši xe e laiwa xo thôma rra mositsana le mmamositsana kwa xabo mositsana ba laya morwedi. a bôna, ka moraxo xwa kxôna xo tla batho fêla; pele xa batho fêla xo ya metswalô. Kwa xabo lesoxana xo laya rra-lesoxana pele le mmalesoxana ka moraxo ka moraxo metswalô, la mafêlêlô bankane le metswalô, baêng ba ba tsebyexo xa ba lae. Dimphô tše ba di

fiwang ke tša bōna xore ba kxōnê xo hlōlalapa la bōna. Ba hlaba pholo ka monyanya; diphōkō di kaeba tharo, nku ya e ba tee; le kolobê. Dihlabêlō tša monyanya ke tša Rralesoxanale Rramonyana Xa ba bolele bo Rrakxolo khukhu ba bōna. Xa ba bolele ka bōna. Ba fa baêng ba monyanya maxōbê a diting le dinama. Baêng ba abêlwa ke ke baabi ba barrwelexo monyanya. Banyadi baka ntlong ka babedi, mosadi o forilwe leetse ka letsoku, xa a forwa leetse o ya lela. Ba bina Sepae (dinaka) ke yōna koša e kxoloye e boxwaxo. Ba letša sekkokolo sere: Banna taa! baa! taa! Banna! taa! taa! taa! dinaka xe dire fse! fse! fse! dire basadi re ya ya!

19 Basadi re ya ya! Xōna mouwe xo kxokxothêxa metse yohle ba tliilō bōna dinaka. Xe monnyana a kxahlilwe ke lesoxana o apola pheta a mo fayōna. Ke ponthšo ya xore o a mo rata. Ba ôpêla kopêlō eê reng: Tšhilō le lwala re tšere ba tla šala ba eja lewa: Enngwê e re: Mma o tliile, tlala o a nya. Ba lêma dinaka xōna fa lapeng ba bya bya metša ka maoto. Xo lêma dinaka ke xe ba išitše diatla xodimo mme ba thwathwasêla. Ngwetši ya mosadi e apešwa ke mosadi wa lethari yo a itšibotšexo ka ngwana a mošimane. O apara tlalō lanku la putlišwa le kwa xodimo a apara byalo, a apešwa pheta e ba reng ke khungwane; mosese wa xaxe o bitšwa moxoro. Matlalō a a nku xodimo lefase a bonthša xore monna yo a tšeaxo ke mothswari (mohumi) kxalê xe ba boya mašemong ba feta ba lôkêla dihongwana tša bōna ka serotong sa ngwetši, kamoka xa bōna ba motse ouwe, ba thšabêlê xaê, ngwetši xa e thšabe e sepela botse le xe pula e tla ka maxadima, o rwele seroto se se xolo; ke molaô xore a se kitime. Nngwetši xe e apere e hlahlobya ke bakekolo. Ba thōma xo tšeana kwa xabo monnyana tšatši la monyanya. Batšeana batho ba sa lemo, ba fiwa ntlo. Mo tseleng ba eta ba dira mmaseeme. Bathsedišwa meedi le dinoka ka dipheeta le dinku. Kwa motseng wa bo lesoxana le xona ba dira monnyanya wa byalwa, ba bina dinaka.

Informant: Mrs. M. Mahloana.

20 Monna o botša mosadi a re ke tla xo hlala, mosadi o botša babo, ba no lebêlêla. Ba hlalana kxorong. Kxôrô ke yôna e ka ba dumêlêlang xore ba hlalane. Kxôrô ya mošatê ke yôna e nang le matla e se bang ya Induna. Xa^a kxolwa kxolwa a kase hlale, xa a palêlwa ke xo dira mešomo ya lapa a ka se hlalwe, xe e le seotswa o swanetšwe xo hlalwa, xa a roxana a kase hlalwe, xa a hlôka bana xo tšewa mmamoribola xo ribola lapa la moxolo a xe, xe e le moloi o a hlalwa, xe a thšabêlêla banna o a hlalwa. Xe monna a ile borwa sebaka se se telele a ka se hlale. Boloi le bootswa di tliša hlalô. Meloko ya bo monna le mosadi e tla botšišiša xore molato ke eng xe le hlalana pele ditaba di se di e kxorong ya mošatê. Xe e le mosadi wa moloi xoba seotswa xa a boêlwe ke selô, xe a hlalwa ke monna fêla o swanetše xo mo fa dilô tše a di šomileng le yêna ka moka xa tsôna. Xe xo hlala monna, bana ba boya le mosadi. Xe e le moloi xoba seotswa dikxomo di boya le monna. Xe xo thomile mosadi xo hlala dithoto di boya le monna. Xe xo thomile mosadi xo hlala dithoto di boya le monna. Xe xo thomile monna xo hlala dithoto di boya le mosadi. Monna xe a hwetšwe ke mosadi o hlabya leoto xwa thšêlwa sehlare, ba tla ba mo noketša sehlare ka nkong e nngwê ba thšêla e nngwê, ba tla ba thšêla ka tsêbê e nngwê ba thšêla e nngwê ka xore xa a mphela. A ka se sepele ka malapeng a batho, xa a sepele ka mašemong ba re o tla re bolaêla mabêlê ka moriti, o nnêla mollô wa xaxe a letee, x sebešô sa xaxe se na le mathsexo a mabedi la boraro

21 ba bea ~~mx~~ moxoma, ke ponthšo ya xore mosadi o hwile. O apara mokxopha wa pudi a o hlanola. Mantšiboa o letša moxoma a dikolo xa motse xo fihlêla xe ngaka e re boyax. Morini o a kutwa ba mo tlotša ka sehlare fa xare xa hlôxô. Eba mohwana kxwedi. Xa xo kutilwe moriri mohla o kutwa xapê o nthša, xo kutwa le metswalô ba dira byalwa ba merini. Byale a ka dumêlêlwa xo tšeya xe a na le dikxomo xa a fetše ngwaxa. A ka tšeya wa lešika la bo mosadi ya e ba mmamoribola xa e le wa moloko o šele o bitšwa mmamaropeng. Xe moxolo axe a hwile xo tšewa yo monyane ba thšaba xo buša dikxomo. Xo tšewa yo monyane. Taba euwe

e dirêxa xantši. Xa ba mo nyale ba ka no nthša tše pedi xo sopha tše di setšeng di tšwile. A ka no fetša tše pedi a nama a xoroša. Xa di rêrwe ke kxôrô di rêrwa ke ba meloko. Xe ngwanenyana a le xôna ba a mo leta, a tšewa ke mokxalabyê yo ka kxang le xe a sa rate. Xe ngwanenyana a šetše a abilwe ba ka se tšeele monna euwe mosadi wa xaxe, ba ka letêla xore kxaitšedi ya bôna e be le xe mosetsana a tle a tšewe ke mokxalabyê yo. Xa se molaô wá xo tšeya mosadi yo a šetšeng a abilwe. Xa xo na thswanêlô ka xore se se abilweng se abilwe. O diêlwa monyanya fêla o ka se lekane lewa mosadi wa pele, wa mmamaropeng o lekana le wa monnyana. O tsêna ka ntlong ya mohu, le thšemo o lemaya mohu. Mosadi o šala mo boxadi xe monna a hwile xe a nywetšwe. Ka se sotho o tšewa ke ba moloko wa bo monna xe a ka xana ba mo tšea ba ka mokoba a ya xaxabo. 22 xa a itaole, o laolwa ke ba xa bo monna, xe a dumetše ba mo tšea, xôna o tla dula nabô. Xa a sa dumele, xo tla tsoxa diphapanô xôna ba tla mo koba. O fiwa xore a tšewê ke moratho a monna a xaxe, xoba xe xo hwile yo monyane yo moxolo xa a na tokêlô, fa xongwê xotsene yo moxolo a na le lehufa la dikxomo tšabô, mo xongwê xotsene batho fêla xe yo moxolo a sa rate. O kxôthwa ke yêna mosadi, o kxêtha monna yo a mo ratang, xe a kxethile monna yo a moratang o swanetše xo tla bošexo a be a tšwê bošexo, be nye ba mosadi yo xe ba ka mmôna ba tla mmolaya, o ya utswa. A ka no xana ba meloko a rata motho o šele. Ka xore xa a ba rate xore ba mo tšee. Xa ba mo dire selô, xe e se xore monna yo a kxethilweng a itotê xo benye ba mosadi yo, ba se mmolae. Dikxomo xa di tšewe di rekile bana ba mohu yo. Ba phela ka yôna ntlong yôna e la ya mohu. Xa a balêlwe le basadi ba yo a mo tšereng, o no bitšwa mosadi a moxoloaxe xoba wa monnaxe. Bana ba bitšwa ka yêna monna yo a hwieng, ba ana dikxomo le ba a šalang a itopêla. Monna o šele a ka no dumêlêlwa xe a ratwa ke mosadi. Xa se bootswa ka xore xo a tsebêxa xore monna yo o sepela ka fa. Ba tla no swana le xe ba be ba tswetšwe ke papa a bôna. Xe mosadi wa letswala ka phate a boêla xa xa bo ka phapanô o sepela le bana xe e sa le ba

23 bannyenyane xore a ba otlê. Ba febva ka dikxomo tša mohu. Ba ana mohu, xe ba xodile ba rêrwa ke ba bo mohu. O tseya dithoto tša monna wa xaxe, dikxomo letše dingwê. Xê atloxa xa a fiwe selô. Xê a na le bana kwa xabô ba ana tšôna dikxomo tše a nywetšweng ka tšôna. Ke ba monna yo a hwileng. A ka tšewa ke motho fêla xe a sa rate ba moloko wa bo monna wa xaxe; fêla o tšewa xôna ka fa lapeng la xaxe. Monna yo a tsênang ntlong xa a na thswanêlô ya xo mo nyala ka xore o šetše a nyetšwe, bana ba a batswalang, o tswalêla yêna yola a hwileng, xa se ba xaxe. Ke ba monna vo a hwileng. Xê a nywetšwe xe a sa tšewa, o ya kaolwa, xa tennwe ke monna yo o kxêtha yo mongwê. Monna yo a mo kaotseng o tsêna ntlong fêla xa a mo thuše ka selô, o thušwa ke babo mohu. Yêna monna yo a mo kaotšeng xa a na matla naê, a ka se mo roxe, o inyakêla xo ya ntlong fêla, matla a na le ba ba nthšitšexo dikxomo pele; ke bôna ba bamo rekilexo.

Informant: Mrs. M. Mahloana.

24

Yo mongwê le yo mongwê o na le taolô le kobô tša xaxe, dihlaho tša xaxe, dikxêrêxêrê tša xo betla ke tša monna le marumô; dipitša ketša mosadi o a di laola le dibyana tša ka ngwakong, ditulo le dira ka di taolong ya mosadi xe a di rekile e sa le monnyana, fêla a kase rekiše se sengwê sa tšôna xe e se ka tumêlêlô ya monna. Le monna le yêna a ka se rekiše se sengwê a sa botše mosadi. Marumô ke a monna. Dibyana le ditulo ke tša mosadi. Ngwana wa bôna wa pele ke yêna mong a tšôna. Seaparô sa mohu se a parwa ke wabô xore a dulê a mo xopola. Ke motho a hwile ba abêlana diaparô tša xaxwe ba xa bô. Mošimane ke yêna moji a bohwa le xe e le wa mafêlêlô. Boxoši bya xo thopa dilô tša bopapaxo e sexo ka matla bo a tswalêlwa. Xa o direke, ba jo xo fa tšôna, le xôna o fiwa ke beno, e se xore o šomile se sengwê eupya e jo ba tša xaxo ka xore o di tswaletšwe. Motse, dintlo, dišexo, lešaka la dikxomo ke tša monna. Motse ke wa monna yo a o axileng. Motse xa se wa mosadi. Motse o ka se aroxanywe. O ka se fiwe o mongwê. Motse wa Basotho xo re kišwe, xe e se badumedi ke bôna ba ka phelang ka ngwakong tša yo mongwê ba ba di reka. Dibyalô ke tša monna, xe e se xe a ka efa mosadi tema ye ngwê, ke xôna a ka laolang tša tema euwe. Mafsi ôna a laola ke mosadi, o bea dithšêkwana. Dienywa tša naxa di laolwa ke mufudi wa tšôna, xe e se dihlaho tša xo swana le mothšidi le morula, naxeng tše dingwê ba a di axeletša ka maxora: ba re ke morula xabô le morela wabô, xa ba di fule, le xe di le naxeng, xe e se yo a di axele ditšeng fêla.

25

Dibyalô ke tša bôna ka ba bedi. Ke tša monna le mosadi. Ba a bexêlana xe barata xo rekiša mabêlê, leotša, xoba mafela. Mosadi yo mongwê le yo mongwê o na le thšemo ya xaxwe, o dira se a se ratang ka mabêlê a xaxwe; fêla monna o laola mabêle a ntlo ya mosadi wa pele le wa bobedi.

Bothopya: Batho ba be ba dirwa mathopya ba keng la dintwa.

Mosadi xe a thopilwe o be a fiwa monna yo a sa mo rateng.

Mathopya a dula Mošatê a laolwa ke kxoši. Ba be ba êpa dihlaho

tša thšemo ya Mošatê. Ba be ba sa rekwe. Ba be ba ba tlaiša, tšatši le ba tlile xo ba bolaya, ba be ba apea mafsi ka pitša tše di kxolo ba ba nweše a sa fiša. Motho xe a thopilwe ka marumô o a fiwa mokxomana wa mošatê, xe ba xabô ba monyaka ba amo lopolla ka dikxomo, xwa tsebišwa kxoši:

Dikxomo tša xae. Dikxomo ke tša monna. Basadi xa ba na taolô le dikxomo tša lapa. Xe monna a na le dikxomo oa di laola, o botša baratho ba xaxwe fêla xe ana le se a ratang xo se dira ka tšôna. Se a sa swanelang xo se dira ke xo bolaya engwê a sa ba botše, xo rekiša engwê a sa ba botše, xo adima e ngwô a sa ba botše, xo rekiša engwê a sa ba botše, xo adima e ngwê a sa ba botše. Mosadi xe a na le dikxomo o a di laola, fêla xe a sa hlokomele mong wa lošaka a ka mo tšee la tšôna, ka xo swaya dinamane leswaô la xaxe, xe a sa di xopole. Mosadi a ka dira se a se ratang kxomo tša xaxwe fêla o swanetše xo botša mongwa lešaka. Xe ba file monna dikxomo tša xo nywala morwedi wa xaxwe, o nyalêla morwa wa xaxe ka tšôna. Di nywalêla morwa wa pele. Xe bašimane ba le babedi le bannyana ba le babedi, wa pele o nywalêlwa ka tša wa pele wa bobedi o nywalêlwa ka tša wa bobedi. Xe motho a lefišitšwe ke kxoši ka kxomo e a jewa kwa Mošatê, ba re ke manganga-hlaxa-a-banna, e jewa ke banna. Xa di rekišwe. Dikxomo tša xo utswiwa e sa le tša mong wa tšôna. Xa se tša yo a di humaneng. O di tseba ka mebala le maswaô. Banyaki ba dikxomo ba tsêna tsêna le mašaka. Xe ba di humane ba a di thiba xe ba di tseba, ba a di tswalêla xe e le lehlabula.

26 Dikxomo tša namane tša xo timêla ke tša monye wa dikxomo wa a di rekileng pele xe e se xe motho a ka di swaya leswaô le lengwê, xe a ra bone mong wa tšôna. Di a xapiwa xedi humanwe, xe ba humana ba di swaile xapê, ba a ba lefiša.

Diphôôfôlô tše dingwê. Dimpya ke tša banna xoba bašimane, dikolobê ke tša basadi, dinku le dipudi ke tša banna, dikxoxo e ka ba tša ngwana, mosadi xoba monna. Kolobê, nku, pudi di a rêrwa xe di bola a. Kxoxo xa e rerwe. Mpya e ya adingwa, e a rêkwa ka pudi xoba lesome la mašaeleng xo yo mongwê.

Mašemo le dirokolo. Monna o laola thšemoya lapa la xaxe. Kxoši e ba fa mellwane ya mašemo, fêla xa a na taolô naô. Xe ba baka mellwane kxoši e roma batseta xore a ba ba bonthše mo e tlaxo. Motho yo mongwê le yo mongwê o na le thšemo le xe e le moemaem , fêla xa a na thswanêlô ya xo e rekiša; fêla a ka no adima batho ba bangwê xe ba hlôka mašemo.

A ka se ke a fa thšemo ya xaxe mosepedi yo a sa tsebexeng sethšabeng le kxošing, xe mosepidi a nyaka thšemo o ipexa mošatê, ba mošatê ba mmexa sethšabeng, ba kxôna ba mo fa thšemo (moxolana). Le xôna xe e le wa sethšaba se sengwê o swanetše xo lôba ka kxomo a kxônê a dumêlêlwa xo axa le xo fiwa thše mo.

Informant: Mrs. M. Mahloana, Carlsruhe

ser. 173

Inheritance

27 Morwa wa pele ke yêna moji a bohwa le xe a na le barwa ba bantsi. Ba a di abêlana. Fêla wa pele o na le taolô le tšôna. Melato e le fiwa ke yo moxolo, kera ya mokxalabyê wa xo hwa. Dimphô di fiwa ke morwa o moxolo xo bana babô. Xe xo na le phaphanô xare xa barwa, ka baka la leruô la mokxalab ê yo a hwileng, kxôrô ke yôna e tla abêla barwa ba mohu. Fêla o moxolo, morwa wa mohumaxadi o swanetše xo fiwa tše dintši. Xe xo hwile monna xwa šala mosadi, ke tša mosadi. Xe a na le morwa ke tša xaxe fêla di laolwa ke bommaxe. Barwa ba mosadi wa bobedi xa ba bone selô; kxoši le yôna xa e bone selô, xo tee le ba xabô xa ba bone selô. Xe a na le basadi ba babedi ba ba fiwaxo dikxomo ke barwa ba mosadi wa pele, ba mosadi wa bobedi ba fiwa dipudi. Basotho ba re ntlo xa e je e nngwê, ke seêma. Dilô tša ntlo e kxolo ke tša e kxolo, tša e nyenyane ke tša e nyenyane. Mapêxa a ntlo ya pele ke a yôna; mapexa a ntlo ya bobedi le ôna ke a yôna. Ntlo xa e je e nngwê. Mapexa ke dikxomo tše di nywetšexo barwedi. O mongwê le yo mongwê ke moji a bohwa ka lapeng, o ja mapexa a dikxomo tša dikxaitšedi tša xaxwe. Se mohu a se laêtšeng ba swanetše xo se dira, seêma se re, selaêlô sa mohu xa se thselwe. Kxôrô e ya ba abêla xe ba di baka. Xe xo sena lesoxana e le barwedi fêla, ba tšea mosadi a tšewa ke lapa, ka kxomo tše di ba nywetšexo. Ke xore xe a tšerwe ke lapa ba

28 re o hlakana le bakone; ke xore o tla inyakêla monna yo a mo ratang, a mo tšea; a tsoša lapa la bo basetsana ba, banna ba xaxwe ke basetsana ka xore ba mo nywetše. Morwedi xe e le moji a bohwa, di laolwa ke monna yo a mo tšereng. Monna ke yêna molebeledi wa dithoto tša mosadi wa xaxe. Mokxônyana wa mohu, xe a sena morwa ke yêna a hlôkômêlang mahumô a bo mosadi wa xaxe. Xa a kxêthwe ke motho. A ka se nthšiwê bolaodin bya xaxwe. O swanetše xoba moji a bohwa ka ba ka la mosadi wa xaxwe, ka xore ka xabo mosadi wa xaxwe xo tla be xo sena morwa, le xôna o swanetše xoba moji a bohwa ka xore o nywetše mosadi. Xa a fe ta o dišô ya bolaki bya a xaxwe. Xa xo na yo a ka mo thopêlang dithoto. O na le matla le thoto tšeuwe. Fêla xe e le Ramoxolo a xe, byale ka lapeng la ngwanabo xo na le mošimane, e sa le yo monyane, Ramoxolo axe o mo swarêla leruô leuwe, xe papaxe a hwile. Ke morwa wa xa xwe a xodile o a di tšwêla byale tša e ba taolong ya morwa wa xaxwe; fêla mosadi wa mohlôlôxadi a ka se direle. Ramoxoloaxe molato le xe a ka senya leruô la xaxwe. E ba moji a bohwa xe a na le mngwaxa e lesome le metšo e šupang. Xe mosadi a hwile a na le morwa, dikxomo tša xa xwedi tšewa ke yêna, basitsana ba a kxwae dišwa, yo moxolo kxadi a ka tšea pudi, ba ba latêlang dikxatšana ba fiwa dikobô tša mohu le dibyana. Bâ bangwê ke metswalô ke bôna ba ba abêlwang. Dithšemo di laolwa ke monna, xe a hwile di laolwa ke bana ba xaxwe, xaxolo morwa. A ka no dira se a se ratang ka tšôna. Xa a rata a fa mosadi yo mongwê.

Informant: Mrs. M. Mahloana, Carlsruhe

END S. 173